130 Het Zwarte gat

4

HET ZWARTE GAT

Het eind 1991 voltrok het verval van de, territoriaal gezien, grootste staat in de wereld en veroorzaakte het midden van Eurazië "een zwart gat". Het was alsof het hart, zoals dat in de geopolitiek genoemd wordt, plotseling uit de landkaart werd gerukt. Deze nieuwe en verwarde geopolitieke situatie was voor Amerika een buitengewone motivatie. Begrijpelijkerwijze moet het de prioriteit hebben om de waarschijnlijkheid te verminderen dat een afbrokkelende, nog steeds over een krachtig arsenaal kernwapens beschikkende staat niet vervalt in politieke anarchie of weer wordt omgevormd in een vijandige dictatuur. Als een langdurige opgave, blijven de probleem die moeten worden opgelost; Hoe kan men de democratisering van Rusland en het economisch herstel ondersteunen en hoe kan het opnieuw ontstaan van een Euro-Aziatische imperium - dat Amerika van haar geostrategische doelen kan weghouden - worden voorkomen, en wat een groter Euro-Atlantische systeem kan ontwerpen waarin vervolgens Rusland zich permanent veilig kan voelen?

131 Het zwarte gat

Nieuwe geopolitieke context van Rusland

De ineenstorting van de Sovjet-Unie was de laatste stadium in de voortgaande versnippering van het reusachtige Chinees-Sovjet-communistische blok, die wat betreft de omvang een korte tijd het equivalent aan het rijk van Genghis Khan weergaf en op sommige plaatsen zelfs overtrof. Maar het modernere transcontinentale Euro-Aziatische blok was van een zeer korte duur. Toen Tito's Joegoslavië afvallig werd en Mao's China het Moskouse hoofdkwartier de gehoorzaamheid weigerde, kondigde de kwetsbaarheid van het communistische kamp tegen de nationalistische aspiraties zich aan en liet doorschemeren dat die sterker zijn dan de ideologische banden. Het Chinees-Sovjet-blok bestond, grofweg tien jaar, en de Sovjetunie ongeveer zeventig jaar. Onder geopolitiek perspectief was de ruïne van het eeuwenlang vanuit Moskou geregeerde Grote Russische Rijk nog belangrijker. Het verval van dit rijk werd versneld door het algemene sociaal-economische en politiek mislukte Sovjet-systeem - hoewel de malaise bijna tot het bittere einde voor het grootste deel werd versluierd door een systematische geheimhouding en zelfgekozen isolement. Daarom werd de wereld geschokt door de schijnbaar snelle zelfvernietiging van de Sovjet-Unie. Binnen twee korte weken werd de Sovjet-Unie in december 1991 door de leiders van de Russische, Oekraïense en Wit-Russische republiek uitdagend als opgeheven verklaard, om daarna formeel door een lossere eenheid - het zogenaamde Gemenebest van Onafhankelijke Staten (GOS) - te vervangen waarin alle Sovjetrepublieken werden opgenomen, met uitzondering van de Baltische staten. Hierop trad de Sovjet-president met tegenzin terug, werd de Sovjet-vlag voor de laatste keer uit de top van het Kremlin gestreken, en uiteindelijk ontstond de Russische Federatie - nu (1997) met overwegend Russische staten met 150 miljoen inwoners - als de opvolger van de vroegere Sovjet-Unie, terwijl de andere republieken - de overige 150 miljoen mensen - hun soevereiniteit als onafhankelijke staten geldend maakten.

132 Het Grote Schaakbord

De ineenstorting van de Sovjet-Unie leidde tot een ongehoorde geopolitieke chaos. Binnen twee weken moest het Russische volk - dat in het algemeen, over de dreigende ontbinding van de Sovjet-Unie nog minder geïnformeerd was dan de rest van de wereld - zich plotseling beseffen dat het niet langer de kapitein van een transcontinentaal imperium was, maar dat de grenzen van Rusland teruggelegd worden waar ze in de Kaukasus in 1800, Centraal-Azië in 1850 en in het Westen in 1600 lagen, kort na het bewind van Ivan de Verschrikkelijke. Het verlies van de Kaukasus leverde de strategische vrees op voor een oplevende Turkse beïnvloeding, de afsplitsing van Centraal-Azië met de daar aanwezige enorme energiebronnen en natuurlijke hulpbronnen. Ze veroorzaakte een gevoel van achterstelling en opgestookt door de vrees voor een mogelijke islamitische dreiging, en de onafhankelijkheid van Oekraïne presenteerden de Russen de claim de door God uitverkorene drager van de gemeenschappelijke pan-Slavische identiteit te zijn. De ruimte die eeuwenlang het tsarenrijk vormde en driekwart eeuw werd bezet door de door Rusland gedomineerde Sovjetunie zou nu ingevuld moeten worden door een dozijn staten die in meerderheid (behalve Rusland) nauwelijks voorbereid waren op een echte soevereiniteit en in omvang tussen de relatief grote Oekraïne, met zijn 52 miljoen inwoners en Armenië met een populatie van 3,5 miljoen waren. Hun levensvatbaarheid was twijfelachtig, terwijl men evenmin kon voorspellen of Moskou bereid zou zijn zich aan te passen aan het leven in de nieuwe realiteit.

133 Het zwarte gat

De historische schok die de Russen voelden, werd verergerd door het feit dat nu 20 miljoen Russisch sprekende mensen nu burgers van buitenlandse staten werden waarvan de politiek steeds meer wordt gedomineerd door nationale elites, die decennia lang min of meer tot een Russificatie gedwongen waren en nu vastbesloten zijn om hun eigen identiteit te dragen. In het centrum van Eurazië liet de ineenstorting van het Russische Rijk een machtsvacuüm achter. Niet alleen in de nieuwe onafhankelijke staten zag men tekenen van zwakte en verwarring, ook in Rusland zelf werd de systeemcrisis duidelijk, omdat de politieke omslag werd vergezeld door de gelijktijdige poging de oude Sovjet-maatschappij af te schaffen alsmede het economisch model. Militaire betrokkenheid van Rusland in Tadzjikistan, die voor de angst voor een Islamitische machtsovername stond in de nieuwe onafhankelijke staat, en in het bijzonder de tragische-, brutale-, zowel economisch als politiek zeer kostbare interventie in Tsjetsjenië verergerde het nationale trauma. Het meest pijnlijke was natuurlijk het aanzienlijk verlies van Rusland's internationale prestige: Nu was één van de twee supermachten in de ogen van velen nauwelijks meer dan een regionale macht in de Derde Wereld, hoewel ze nog steeds over een belangrijke, hoewel steeds meer verouderd nucleair wapenarsenaal beschikt. In de sfeer van de sociale crisis versterkte het geopolitieke vacuüm ook nog. Driekwart eeuw communistisch bewind had van de Russische bevolking een ongekende tol geëist. Miljoenen van zijn getalenteerde en meest inventieve mensen werden vermoord of stierven in de Goelag Archipel.

134 Het Grote Schaakbord

In deze 20-ste eeuw heeft het land de verwoestingen van de Eerste Wereldoorlog, het bloedbad in een langdurige burgeroorlog en de wreedheden en verliezen van de Tweede Wereldoorlog te verduren gekregen. De regerende communistische regeringen dwong het land in een verstikkende leerstellige orthodoxie en isoleerde het van de rest van de wereld. Het t.a.v. de ecologische belangen volkomen onverschillige economische beleid heeft het milieu en de gezondheid van mensen in belangrijke mate getroffen. Volgens de officiële Russische statistieken kwamen slechts ongeveer 40 procent van de pasgeborenen gezond ter wereld, terwijl volgens een ruwe schatting een vijfde van de eerste-klassers van Rusland in hun geestelijke ontwikkeling achterstand hebben. De levensverwachting voor mannen was teruggezakt tot 57,3 jaar, en is het sterftecijfer hoger dan de geboorte quote. De sociale omstandigheden waren nader beschouwd een typisch voorbeeld van een middenklasse derde wereld land .
De verschrikkingen en calamiteiten, waarbij het Russische volk in de loop aan deze eeuw werd blootgesteld, kunnen moeilijk worden overschat. Bijna geen enkele Russische familie had de gelegenheid om een normaal middenklasse leven te leiden. Denk aan de sociale gevolgen van de volgende gebeurtenissen:

- De Russisch-Japanse oorlog van 1905, die eindigde in een vernederende nederlaag voor Rusland;

- De eerste "proletarische revolutie" van 1905, die het geweld in de steden in grote omvang het geweld ontstak;
- De Eerste Wereldoorlog van 1914-1917 met miljoenen slachtoffers en enorme economische verliezen;
- De burgeroorlog van 1918-1921, die weer enkele miljoenen levens eiste en het land verwoestte;
- De Pools-Russische Oorlog van 1919-1920, die eindigde met een nederlaag voor Rusland;

135 Het zwarte gat
- De invoering van gevangeniskampen in de vroege twintiger jaren, met inbegrip van de decimering van de pre-revolutionaire elites en hun massale uittocht uit Rusland;
- De industrialisatie en collectiveringsgolf in de vroege en midden jaren dertig, met als gevolg een verwoestende hongersnood in Oekraïne en Kazachstan die miljoenen slachtoffers eiste;
- De grote zuiveringen en de terreur in de tweede helft van de jaren dertig, waar miljoenen mensen opgesloten werden in werkkampen, meer dan een miljoen werden doodgeschoten, enkele miljoenen overleden als gevolg van mishandelingen en honger.
- De Tweede Wereldoorlog 1941-1945 met zijn tol van miljoenen burgers slachtoffers en een ongekende economische verwoesting;
- De nieuwe editie van de stalinistische terreur in de late jaren veertig, er waren opnieuw massa-arrestaties en talrijke executies;
- De decennia van wapenwedloop met de Verenigde Staten, die duurde van eind jaren veertig tot in de late jaren tachtig wat tot de verarming van de samenleving heeft geleid;
- De rampzalige economische inspanningen in de jaren zeventig en tachtig om de invloedssfeer van de Sovjet-macht in het Caribisch gebied, het Midden-Oosten en Afrika uit te breiden;
- De verlammende oorlog in Afghanistan 1979-1989;
- De plotselinge ineenstorting van de Sovjet-Unie en de burgeroorlogachtige toestanden als gevolg, een enorme economische crisis en de bloedige en vernederende oorlog tegen Tsjetsjenië.

Niet alleen de binnenlandse politieke crisis in Rusland en zijn verlies van internationaal aanzien waren voor de politieke elite zorgwekkend en verontrustend. De verstorende turbulentie had ook haar negatieve effecten op de geopolitieke situatie.

136 Het Grote Schaakbord
De ontbinding van de Sovjet-Unie had de grenzen van Rusland naar het Westen op de meest dramatische manier veranderd en zijn geopolitieke invloedssfeer aanzienlijk laten krimpen. Sinds de 18e eeuw, waren de Baltische Staten onder Russische heerschappij geweest; het verlies van de havensteden Riga en Tallinn beperkte Rusland de toegang tot de Baltische aanzienlijk en maakte het afhankelijk van wintervorst. Hoewel Moskou een politiek dominante positie had in het nu officieel onafhankelijk, maar sterk gerussificeerde Wit-Rusland, was het verre van zeker of ongebreidelde nationalistische aspiraties daar uiteindelijk zouden zegevieren. Buiten de grenzen van de voormalige Sovjet-Unie betekende de ineenstorting het einde van het Warschau Pact, en dat de voormalige schatplichtige staten van Centraal-Europa, met name Polen, snel streefden naar aansluiting met de NATO en de Europese Unie. Meest verontrustende was het verlies van Oekraïne. De opkomst van een onafhankelijke Oekraïense staat dwong niet alleen alle Russen naar de aard van hun eigen politieke en etnische identiteit te overdenken, maar stelde de Russische staat voor een ernstig geopolitiek obstakel. Omdat meer dan driehonderd jaar van de Russische imperiale geschiedenis opeens niet meer relevant waren, betekende dat het verlies van een potentieel rijke industriële- en agrarische- economie, evenals 52 miljoen mensen die de Russen etnisch en religieus nabij stonden om van Rusland weer een echte grote en zelfverzekerde imperiale staat te maken. De onafhankelijkheid van Oekraïne beroofde Rusland van haar machtspositie aan de Zwarte Zee, waar Odessa de onvervangbare havenstad is voor de handel met het Middellandse Zee-gebied en de wereld daarbuiten.

137 Het zwarte gat
Onder geopolitiek perspectief stelde het afvallen van de Oekraïne een centraal verlies voor die de geostrategische opties voor Rusland dramatisch kortwiekte. Zelfs zonder de Baltische staten en Polen zou Rusland die de controle over de Oekraïne zou kunnen behouden, nog steeds de leiding over een zelfbewuste Euro-Aziatisch imperium nastreven, waarin Moskou de niet-Slavische volkeren in het zuiden en zuidoosten van de voormalige Sovjet-Unie kan domineren. Maar zonder Oekraïne, met zijn 52 miljoen Slavische broeders en zusters dreigt elke poging van Moskou om het Euro-Aziatische rijk opnieuw op te bouwen Rusland bij slepende conflicten te betrekken met de nationaal en religieus gemotiveerde niet-Slaven, waarbij de oorlog in Tsjetsjenië misschien slechts een voorproefje was. Gezien de daling van het geboortecijfer in Rusland en de enorme geboorte-toename bij de volkeren van Centraal-Azië, zal het aandeel van de Europeanen in een nieuwe Euro-Aziatische eenheidsstaat uitsluitend gebaseerd op de Russische macht zonder de Oekraïne onvermijdelijk van jaar tot jaar slinken en het Aziatische deel van de bevolking zal snel domineren. Het wegvallen van de Oekraïne werkte ook als een geopolitieke katalysator. Politieke stappen van de Oekraïense leiders - de Oekraïense onafhankelijkheidsverklaring in december 1991, aandringen op de kritische onderhandelingen in Bela Vezha, waarin gesteld werd dat de Sovjet-Unie moet worden vervangen door een lossere Gemenebest van Onafhankelijke Staten, en vooral de onverwachte staatsgreep-achtige verdachtmaking dat de op Oekraïense bodem gestationeerde eenheden van het Sovjet-leger onder Oekraïens bevel -- voorkwamen dat de oude USSR zich verborgen hield onder het nieuwe gewaad van de GOS. De politieke zelfbeschikking van Oekraïne verbijsterde Moskou en zette een voorbeeld neer voor de andere voormalige Sovjet-republieken, hoewel die aanvankelijk nogal aarzelend volgden.

138 Het Grote Schaakbord
Rusland verloor haar machtspositie aan de Oostzee vond de tegenhanger daarvan aan de Zwarte Zee, mede als gevolg van de onafhankelijkheid van Oekraïne. Maar aan de andere kant, omdat de nieuwe onafhankelijke Kaukasus-staten - Georgië, Armenië en Azerbeidzjan - de mogelijkheden met Turkije verbeterden, kon het zijn verloren invloed in die regio opnieuw te doen laten gelden. Tot 1991 kon de Sovjet-regering hun kruisers vanuit de Zwarte Zee de Middellandse Zee insturen. Halverwege de jaren negentig bezat Rusland slechts over een smalle kuststrook aan de Zwarte Zee en was met de Oekraïne in een onopgelost geschil betrokken over de bases rechten in de Krim voor de overblijfselen van de Sovjet Zwarte Zeevloot, terwijl het geërgerd moest toekijken, hoe de NATO en Oekraïnse strijdkrachten gezamenlijk zee- en landing-manoeuvres uitgevoerde en de groeiende de Turkse invloed in de regio van de Zwarte Zee. Bovendien, verdacht Rusland Turkije er van het Tsjetsjeense verzet met hulpgoederen te hebben ondersteund. Naast het zuidoosten leidde de geopolitieke schok tot een even significante verandering in de status van de Kaspische Zee en Centraal-Azië. Voor de ineenstorting van de Sovjet-Unie, bestond de Kaspische Zee, met uitzondering van een klein deel in het zuiden dat aan Iran behoorde, uit Russische wateren. Nu er een onafhankelijk en sterk nationalistisch Azerbeidzjan ontstond - versterkt door de toevloed van olie ondernemende investeerders uit het Westen - en Kazachstan en Turkmenistan als onafhankelijke staten gingen optreden, meldde zich opeens nog vier andere landen, die behalve Rusland de rijkdommen van de Kaspische Zee claimden. Rusland kon er niet niet meer van uitgaan, dat zij de enige macht was die over deze middelen beschikten. Met de onafhankelijkheid van de Centraal-Aziatische staten, had zuidoostelijke grens van Rusland zich op sommige plaatsen meer dan duizend mijl naar het noorden verschoven.

139 Het zwarte gat
De nieuwe staten beschikten over enorme voorraden minerale olie die buitenlandse kopers moesten trekken. Het was bijna onvermijdelijk dat vroeg of laat de mensen in deze landen naast de nationalistische elites zich wellicht in toenemende mate tot de islam zullen bekeren. In Kazachstan is een enorm land met enorme natuurlijke hulpbronnen, maar heeft slechts 20 miljoen inwoners, bijna evenveel Kazachen als Slaven, de wrijving als gevolg van nationale en taalkundige verschillen zullen waarschijnlijk toenemen. Oezbekistan - met een veel meer homogene etnische bevolking van ongeveer 25 miljoen en politieke leiders die historische glorie van het land benadrukken - heeft de nieuwe post-koloniale status van het land geldend gemaakt. Turkmenistan, door Kazachstan van Rusland afgeschermd heeft openlijk nieuwe betrekkingen met Iran aangeknoopt om minder afhankelijk van de Russische infrastructuur te zijn voor de toegang tot de wereldmarkt. Daar ze worden ondersteund door Turkije, Iran, Pakistan en Saoedi-Arabië zijn de Centraal-Aziatische staten tegen de Russische hoop in niet geneigd om hun nieuwe politieke soevereiniteit te verruilen tegen een genadige economische integratie met Rusland. Een zekere spanning en vijandigheid in hun betrekkingen met Rusland zijn onvermijdelijk, in ieder geval tijdens de pijnlijke gebeurtenissen van Tsjetsjenië en Tadzjikistan, die suggereren dat er iets ergers niet volledig kan worden uitgesloten. Voor de Russen, is het schrikbeeld van een mogelijk conflict met de islamitische landen langs de zuidelijke flank van Rusland (samen met Turkije, Iran en Pakistan meer dan 300 miljoen mensen samenbrengen) aanleiding tot ernstige bezorgdheid.

140 Het Grote Schaakbord
En tenslotte had Rusland ten tijde dat zijn rijk uiteenviel, ook in het Verre Oosten te maken met een dreigende nieuwe geopolitieke situatie, hoewel er geen territoriale of politieke veranderingen zijn geweest. Door de eeuwen heen is China - althans op het politieke- en militaire gebied - zwakker als Rusland geweest. Geen Rus, die de toekomst van zijn land ter harte gaat en verontrust is over de ernstige veranderingen van dit decennium, kan niet aan het feit voorbij gaan dat China een meer geavanceerd, dynamischer en succesvoller land dan Rusland is geworden. Met de enorme daadkracht van de 1,2 miljard mensen is de economische macht van China op weg naar de historische vergelijking tussen de twee landen van de grond af om te keren, waarbij de lege ruimtes van Siberië naar Chinese kolonisten wenken. Deze adembenemende nieuwe omstandigheden kunnen voor het Russische veiligheidsbewustzijn in de regio van het Verre Oosten evenals voor haar belangen in Centraal-Azië niet zonder gevolgen blijven. Vergeleken met deze ontwikkeling zou binnenkort het verlies van de Oekraïne in zijn geopolitieke betekenis kunnen verbleken. Vladimir Lukin, de eerste post-communistische Russische ambassadeur bij de Verenigde Staten en later voorzitter van de Commissie Doema Buitenlandse Zaken, heeft de daaruit voortvloeiende strategische conclusies heel goed uitgedrukt: "In het verleden zag Rusland zich als voorhoede van Azië, t.o.v. Europa in een achterstandspositie. Maar Azië heeft zich sindsdien veel sneller ontwikkeld ... we moeten ons realiseren dat we niet zozeer tussen het moderne Europa en het achtergebleven Azië staan, maar veel meer een vreemde positie tussen twee Europas innemen". (12)

141 Het zwarte gat

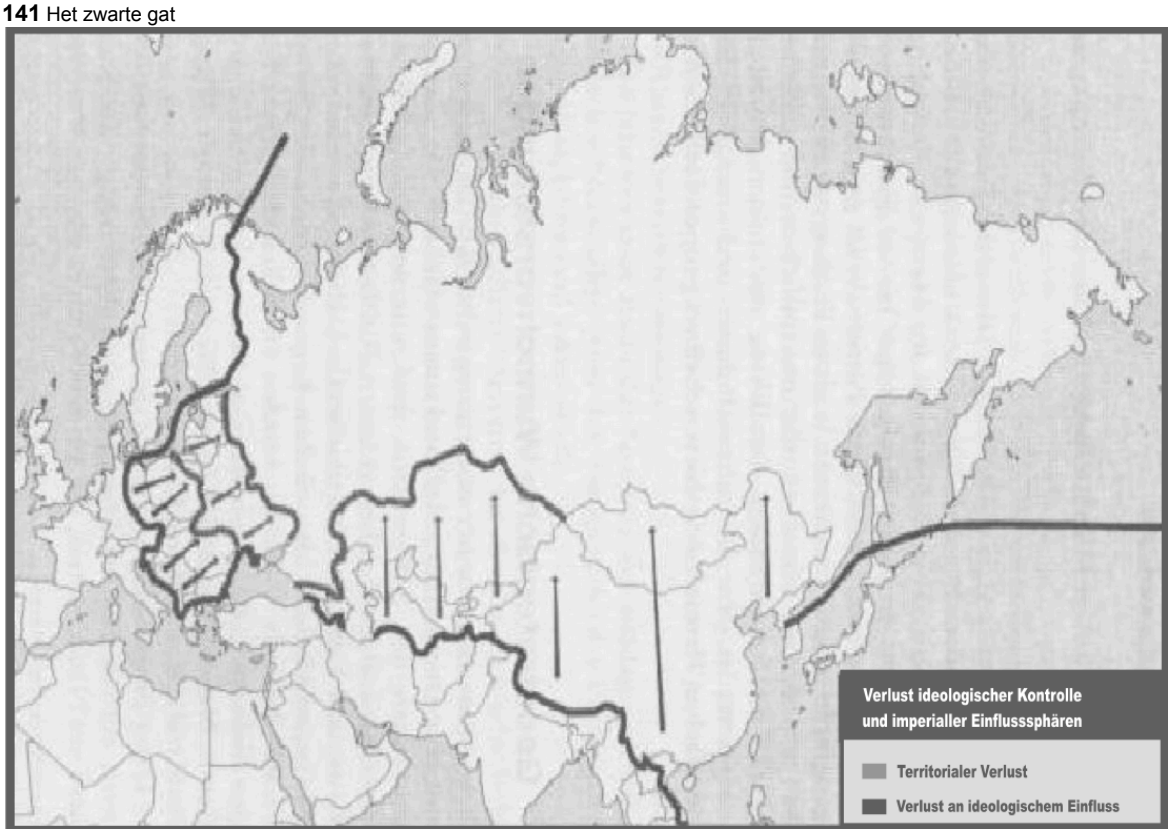

142 Het Grote Schaakbord
Kortom Rusland, tot een paar jaar geleden, smeedde een groot rijk en leidde een ideologische blok van schatplichtige staten die zicht tot in het hart van Europa uitstrekte en op één punt zelfs tot in de Zuid-Chinese Zee, is een onrustige staat geworden, die geografisch gezien geen gemakkelijke toegang tot de buitenwereld heeft en aan de westelijke-, zuidelijke- en oostelijke- flank aan slopende conflicten met zijn buren wordt blootgesteld. Alleen de onbewoonbare ontoegankelijke noordelijke permafrost gebieden lijken geopolitiek nog veilig.

Geostrategische wensdenken

Een fase van historische en strategische verwarring was dus in de post-imperiale Rusland onvermijdelijk. De ineenstorting van de Sovjet-Unie en onverwachte ineenstorting van de Grote Russische Rijk stortte Rusland in een mentale crisis en gaf overeenkomstig de

aanzet tot een breed debat over de nieuwe huidige (1997) historische situatie. Plotseling werden zowel publiekelijk als privé kwesties besproken, die tot nu toe nog niet eens de meeste grote landen aan de orde waren: Wat is Rusland? Waar is Rusland? Wat het betekent Russisch te zijn?
Deze vragen zijn niet alleen theoretisch: Elk antwoord bevat een belangrijke geopolitieke stelling.
(12) In: "Oure Security Predicament," Foreign Policy 88 (Fall 1992): 60

143 Het zwarte gat
Is Rusland is een natie-staat, die is gebaseerd op een puur Russische bevolking, of is Rusland per definitie iets meer (zoals het Verenigd Koninkrijk meer is dan Engeland) en dus voorbestemd om een imperium te zijn? Waar liggen - historisch, etnisch en strategisch - de werkelijke grenzen van Rusland? Indien de onafhankelijkheid van Oekraïne in die historische, strategische en etnische aspecten worden beschouwd als een tijdelijke verwarring. (Veel Russen neiging naar deze zienswijze) Moet je om Russisch te zijn, etnisch een Russkij zijn, of kan enige in de politieke zin Russe (dat is een Ross Janin - het equivalent van de Britse, niet Engels)? Jeltsin en enkele andere Russen hebben bijvoorbeeld (met tragische gevolgen) beweerd dat men Tsjetsjenen - inderdaad, moet - beschouwen als de Russen. Een jaar voor het einde van de Sovjet-Unie klaagde een Russische nationalist, een van de weinigen die het einde zag komen, bitter en wanhopig:
"Als de verschrikkelijke ramp, die voor het Russische volk ondenkbaar is, toch optreedt en de staat is verscheurd en het volk misleid is door zijn duizend jaar oude geschiedenis, plotseling op zichzelf staat, omdat degenen die tot voor kort je broeders waren het zinkende schip verlaten hebben samen met hun bezittingen in hun nationale reddingsboten zijn verdwenen - nou ja, waar gaan we dan heen? - Nergens ... Russische soevereiniteit, wat de politieke, economische en geestelijke expressie van het Russische idee is zal opnieuw opstaan. Ze zal het beste uit haar duizend jaar rijksgeschiedenis en het verleden van de zeventig jaar Sovjet-geschiedenis samenbundelen.**"**(13)
(13) Alexander Proehanow, ~ ~ Tragedy of centralism, literaturnaja Nou Rossija januar 1990, pp 4-5.

144 Het Grote Schaakbord
Maar hoe? De historische crisis van de Russische staat heeft de moeilijkheid om een aanvaardbare oplossing voor het Russische volk te formuleren, en toch realistisch is, zelfs is uitvergroot. Bijna door de hele geschiedenis was deze staat gelijktijdig een instrument voor territoriale expansie en economische ontwikkeling. Het was bovendien een staat die niet wordt gezien als een zuiver nationaal instrument in de West-Europese traditie, maar als uitvoerder van een speciale supranationale missie, waarvan het achterliggende Russische idee was dat het als religieus, geopolitiek of ideologisch geïnterpreteerd moest worden. Toen de staat wezenlijk op het door Russen bevolkte deel ineenkromp, was deze missie plotseling niet meer relevant. Verergering van de crisis, na het einde van de Sovjet-Unie, waarin de Russische staat (de essentie ervan bij wijze van spreken) terecht kwam, was het gevolg van het feit dat Rusland plotseling niet alleen van zijn imperiale gevoel van een missie was beroofd, maar ook door binnenlandse politieke vernieuwers (en hun adviseurs uit het Westen) die gepusht werden om van het staats-kapitalistische economische systeem afscheid te nemen om daarmee de gapende kloof tussen haar sociale achterstand en de meer geavanceerde delen van Eurazië weg te nemen. Dit vergde een revolutionaire beperking van de internationale en binnenlandse politieke rol van de Russische staat. Het shockeerde zelfs diep de meest bekende patronen van het Russische leven en droeg er toe bij dat zich binnen de politieke elite een gevoel van desoriëntatie ontstond en verdeeldheid zaaide. Tegen deze verwarrende achtergrond kwam de vraag: Waarbij hoort Rusland en wat is Rusland? - En zoals men zich kan voorstellen - gaf het alle mogelijke antwoorden. Rusland's omvang en ligging in het centrum van Eurazië brengen het met zich mee dat zijn politiek leiderschap al lange tijd in termen van geopolitiek denkt.

145 Het zwarte gat
De eerste minister van Buitenlandse Zaken van het post-imperiale en post-communistische Rusland, Andrei Kozyrev, bevestigde deze denkrichting in één van zijn vroege pogingen om de positie van het nieuwe Rusland op het internationale toneel te bepalen. Nauwelijks een maand na de ontbinding van de Sovjet-Unie, merkte hij op, "We geven iedere aanspraak de mensheid te verlossen op en nemen de koers van pragmatisme ... we hebben snel begrepen dat geopolitiek ... op de plaats van ideologie komt" (14) In het algemeen kan worden gezegd dat in reactie op de ineenstorting van de Sovjet-Unie drie omvattende en deels overlappende geostrategische opties naar voren zijn gekomen, waarvan elke samenhangt met de zorgen van Rusland over zijn status t.o.v. de Verenigde Staten en elk meerdere varianten bevat. Deze verschillende denkrichtingen kunnen als volgt worden ingedeeld:
1. Die, voor het volledig ontwikkelde strategische partnerschap met Amerika prioriteit heeft dat sommige van hun volgelingen het zullen opvatten als een codewoord voor een wereldwijde heerschappij van meerdere staan over één gebied;
2. De voornaamste zorg van Rusland; Hoe de relatie met het Nabije Buitenland moet zijn, waarbij er een aantal in een vorm van economische integratie onder leiding van Moskou toetreden, en anderen lonken naar een mogelijk herstel van een in zekere mate imperiale macht, omdat daarmee een macht zou opstaan die een beter antwoord op Amerika en Europa vormt; en tenslotte
3. diegenen die een contra-alliantie, dat wil zeggen een soort Euro-Aziatische anti-Amerikaanse coalitie en die gericht is op het verminderen van het overwicht van de Verenigde Staten in Eurazië.
(14) interview in Rossiyskaya Gaseta 12 januari 1992

146 Het Grote Schaakbord
Hoewel de eerste van deze opties in de nieuwe regering van president Jeltsin in eerste instantie duidelijk voorrang genoot, kwam kort daarna de tweede op de voorgrond; de derde was een beetje later, in het midden van de jaren negentig, in reactie op het om zich heen grijpende gevoel dat Rusland's post-Sovjet geostrategie onduidelijk en een mislukking was. Het toeval wil dat alle drie historisch ongeschikt bleken te zijn, maar ze zijn gebaseerd op nogal misleidende evaluaties van: De huidige (1997) macht van Rusland, haar internationale mogelijkheden en haar buitenlandse belangen. Aanvankelijke houding van Jeltsin onmiddellijk na de ineenstorting van de Sovjet-Unie monde uit in de oude, maar nooit echt succesvolle Westers-concept in het politieke denken van Rusland, volgens welke Rusland een deel van het Westen zou worden, en in hun eigen binnenlandse politieke ontwikkeling het westen zoveel mogelijk moet imiteren, Jeltsin en zijn minister van Buitenlandse Zaken waren voorstander van deze visie en de president hekelde het imperiale erfgoed van Rusland vrij expliciet. In een toespraak op 19 december 1990 in Kiev, sprak hij welsprekend de woorden die de Oekraïners en Tsjetsjenen later tegen hem gebruikten, nl: "Rusland heeft niet de ambitie om het centrum van een nieuw rijk te worden ... Beter dan andere kent Rusland de schadelijkheid van een dergelijke rol, terwijl het deze rol lange tijd gespeeld heeft. Wat was het? Zijn de Russen daardoor vrijere mensen geworden? Rijker? Gelukkiger? ... De geschiedenis heeft ons geleerd dat een natie die heerst over anderen, geen geluk kan worden verleend". De bewuste vriendelijke houding, die het Westen, met name de Verenigde Staten, tegenover de nieuwe Russische leiders aannamen was een bron van aanmoediging voor de post-Sovjet-westerlingen in het Russische ministerie van Buitenlandse Zaken.

147 Het zwarte gat
Ze versterkten hen in hun pro-Amerikaanse tendensen en verdraaiden hun voorvechters het hoofd. De nieuwe leider voelde zich gevleid, door de politieke vertegenwoordigers van de enige supermacht in de wereld om "je" en "jouw" te zeggen, en geloofden kritiekloos in hun zelfbedrog, ook aan de top van een supermacht te staan. Toen de Amerikanen de slogan over het volledig ontwikkelde strategische partnerschap tussen Washington en Moskou in de wereld zetten, leek het voor de Russen, dat zij met een

nieuw democratisch Amerikaans-Russische Kondominat (Heerschappij van meerdere landen over 1 gebied) - in de plaats van de voormalige concurrentiestrijd - nu werd gesanctioneerd. Aangezien deze vorm van samenwerking een wereldwijd toepassingsgebied zou hebben, werd Rusland als de opvolger van de voormalige Sovjet-Unie en de facto partner in een wereldwijde overeenkomst, die was gebaseerd op echte gelijkberechting. Zoals de nieuwe Russische heersers nooit moe werden om te betogen, zou dit betekenen dat de rest van de wereld Rusland als gelijke van Amerika moet erkennen, en verder dat er geen mondiaal probleem zonder participatie en / of toestemming van Rusland kan worden aangepakt of opgelost. Hoewel het niet openlijk werd uitgesproken, voedde deze illusie het idee dat op één of andere manier Centraal-Europa als regio in een bepaalde politieke nabijheid van Rusland zou blijven, of zelfs wilde blijven. De opheffing van het Warschaupact en Comecon zou, zo dacht men, geen vlucht naar de voormalige leden van de NATO, zelfs niet naar de EU tot gevolg hebben.

148 Het Grote Schaakbord
In de tussentijd zou de Russische regering dankzij de westerse hulp in de positie zijn gebracht, om interne hervormingen te overwegen, in de loop daarvan zou de staat zich terugtrekken uit het economische leven en zou de consolidatie van democratische instellingen toelaten.

Het economische herstel van Rusland, zijn bijzondere status als een gelijkwaardige partner van Amerika en haar aantrekkelijkheid werden voor de onlangs onafhankelijk geworden GOS-landen - dankbaar dat het nieuwe Rusland hen niet meer bedreigde, en zich van de voordelen van een soort unie met Rusland in toenemende mate bewust - een uitnodiging om deel te nemen aan een steeds nauwere economische en geleidelijk politieke integratie met Rusland, die op zijn beurt de reikwijdte vergroot van de macht van Rusland. Het probleem met deze benadering is dat het gebaseerd op een volkomen onrealistisch inschatting van zowel de internationale- als de binnenlandse politieke situatie van Rusland. Het idee van een volwaardig strategisch partnerschap was even zo vleiend als misleidend. Amerika voelde er niets voor om zijn wereldmacht met Rusland te delen, en dat zou totaal onrealistisch zijn geweest. Het nieuwe Rusland was gewoon te zwak, haar economie die in drie kwart eeuw van communistische overheersing ten gronde gericht was en het land sociaal te ver achterstelde om een echte partner op wereldwijde schaal te laten zijn. In de ogen van het Amerikaanse leiderschap waren Duitsland, Japan en China minstens zo belangrijk en invloedrijk. Bovendien gingen in enkele voor de Verenigde Staten nationale belangen centrale geostrategische vraagstukken - in Europa, het Midden-Oosten en het Verre Oosten - de Amerikaanse en Russische inspanningen niet in dezelfde richting. Waarna bleek heel onvermijdelijk, nadat de eerste verschillen plaatsgevonden, het volledig ontwikkelde strategisch partnerschap door de tussen de VS en Rusland bestaande onbalans in politieke macht, financiële kracht, technologisch innovatie potentieel en culturele attracties, een lege huls te zijn. En bij steeds meer Russen, versterkte zich de indruk dat deze formule bewust was opgezet om Rusland te duperen.

149 Het zwarte gat
Misschien kon de teleurstelling zijn afgewend worden als Amerika eerder - tijdens de Amerikaans-Russische wittebroodsweken - het plan van de uitbreiding van de NATO zich eigen had gemaakt en Rusland tegelijkertijd een deal had aangeboden, waar ze geen "NJET" tegen kon zeggen, namelijk een bijzonder samenwerkingsverband tussen Rusland en de NATO. Zouden de Amerikanen vanaf het begin duidelijk en vastbesloten zijn geweest bij de uitbreidingen van de alliantie Rusland te betrekken dan had de teleurstelling van Moskou over het volledig ontwikkeld strategisch partnerschap vermeden kunnen worden evenals de voortschrijdende verzwakking van het pro-westerse kamp in het Kremlin. Het juiste moment daarvoor zou in de tweede helft van 1993 zijn geweest, direct nadat Jeltsin in augustus de belangstelling van Polen in deelname aan de trans-Atlantische bondgenootschap als verenigbaar met de belangen van Rusland goedgekeurde. In plaats daarvan vervolgde de regering-Clinton onverdroten haar Rusland-gaat-voor-beleid, die nog twee jaar voort kabbelde, en het Kremlin van gedachten veranderd was door de opduikende vage aanwijzingen over de bedoeling van de Verenigde Staten, nl. uitbreiding van de NATO, een steeds vijandiger houding aannam. Toen Washington uiteindelijk in 1996 besloot de uitbreiding van de NATO als een ontwerp van een grotere en veiligere Euro-Atlantische gemeenschap prioriteit te geven hebben de Russen de hakken in het zand gezet. Hierdoor zou men het jaar 1993 als een jaar van de gemiste historische kans kunnen zien.

150 Het Grote Schaakbord
Toegegeven moet worden, dat niet alle Russische bezwaren tegen de uitbreiding van de NATO uit de lucht waren gegrepen of kwaadaardig van nature waren. Sommige tegenstanders, vooral in het Russische leger, volhardden in een tijdens de Koude Oorlog aangenomen houding en zagen in de uitbreiding van de NATO geen wezenlijk onderdeel van de uitbreiding van Europa, maar het oprukken door de Amerikanen geleide, nog steeds vijandige, alliantie tegen Rusland. Veel vertegenwoordigers van het Russische ministerie van Buitenlandse Zaken - de meesten van hen voormalige ploeg - klampte zich vast aan de lange termijn geostrategische overtuiging dat Amerika in Eurazië niets te zoeken heeft en uitbreidingen van de NATO grotendeels terug te voeren zijn naar de wens van de Amerikanen om hun invloedssfeer te vergroten. Deels werd hun weerstand gevoed door de hoop dat een neutraal Midden-Europa op een dag zal terug te keren naar de geopolitieke invloedssfeer van Moskou, als Rusland economisch weer op de been is gekomen. In tegenstelling vreesden veel Russische democraten dat Rusland door de uitbreiding van de NATO van Europa uitgesloten en politiek verbannen zou blijven en voor een lidmaatschap van een institutioneel raamwerken van Europese beschaving als onwaardig zou worden beschouwd. Een gevoel van culturele inferioriteit versterkte angst van het publiek en liet de uitbreiding van de NATO voorkomen als het hoogtepunt van een lange termijn-beleid van het Westen om Rusland te isoleren, die uiteindelijk alleen komt te staan en weerloos tegen de verschillende vijanden zal zijn. Bovendien begreep niemand van de democratische kringen in Rusland, hoe diep de ontevredenheid over een halve eeuw suprematie van Moskou in de Centraal-Europeanen heeft gezeten, en hoe graag ze willen deel uitmaken van een groter Euro-Atlantische systeem. Al met al beschouwd, is waarschijnlijk noch de teleurstelling, noch de verzwakking van de pro-westerse kamp te vermijden geweest.

151 Het zwarte gat
De intern verdeelde nieuwe Russische elite met een president en een minister van Buitenlandse Zaken aan het hoofd, waarvan geen van beiden een geostrategische leiding te verwachten was, waren noch in staat om duidelijk te definiëren wat Rusland in Europa wil, noch in staat de mate van de benarde situatie van Rusland realistisch te beoordelen. De politiek zo strijdvaardige democraten van Moskou konden zichzelf er niet toe brengen om te zeggen dat een democratisch Rusland zich niet heeft te verzetten tegen de uitbreiding van de democratische transatlantische gemeenschap en zich daarbij wenste aan te sluiten. Verblind door de waan de status als wereldmacht met de VS te delen, kon de politieke elite van Moskou moeilijk met het feit omgaan dat Rusland zowel op het grondgebied van de voormalige Sovjet-Unie zelf als ook in relatie tot de voormalige schatplichtige staten in Centraal-Europa geen bevoorrechte geopolitieke positie meer bezaten. Deze ontwikkelingen bliezen de nationalisten, die in 1994 hun taal weer herontdekten, maar ook de militanten de wind in de zeilen, die inmiddels Jeltsin's belangrijkste ondersteuners waren geworden voor diens binnenlandse politiek. Hun groeiend schrille- en soms bedreigende geluiden tegen de Centraal-Europese landen moedigde de voormalige schatplichtige staten alleen meer aan in hun vastberadenheid om de veilige haven van de NATO te bereiken. De weigering van het Kremlin, om van alle veroveringen van Stalin af te zien verdiepte de kloof tussen Washington en Moskou verder. De publieke opinie in het Westen, vooral in Scandinavië, maar ook in de Verenigde Staten was bezorgd over de ambivalente houding van Rusland ten opzichte van de Baltische republieken. Zelfs democratische leiders, die de onafhankelijkheid van deze landen erkenden en niet op

het lidmaatschap van het GOS aandrongen, schikten zich herhaaldelijk vanwege bedreigingen om de Russische bevolkingsgroepen, die in het Stalin-tijdperk naar deze landen waren overgeplaatst, bewust in deze landen een voorkeursbehandeling te geven.

152 Het Grote Schaakbord
Een verslechtering in de sfeer kwam toen Moskou weigerde, de geheime aanvullende overeenkomst van het Hitler-Stalin-pact van 1939, dat voor de gedwongen overname van deze republieken door de Sovjet-Unie de weg vrijmaakte, nietig te verklaren. Nog vijf jaar na de ineenstorting van de Sovjet-Unie volhardden Kremlin-woordvoerders er in (in een officiële verklaring van 10 september 1996) dat de Baltische staten zich vrijwillig in 1940 met de Sovjet-Unie hadden "verbonden". De post-Sovjet-autoriteiten hadden kennelijk verwacht dat het Westen Rusland behulpzaam zou zijn zich weer als de daarvoor bestemde macht te manifesteren en dat te tonen in het gebied van hun voormalige Sovjet-Unie, of op z'n minst daarin niet gehinderd zouden worden. Daarom namen ze het Westen kwalijk dat het bereid was om de nieuwe onafhankelijke post-Sovjet-staten te ondersteunen bij het consolideren van hun eigen staat. In ruil voor hun waarschuwing voor een confrontatie met de VS vermeenden topanalisten van de Amerikaanse buitenlandse politiek (niet geheel te onrechte) dat de Verenigde Staten in heel Eurazië naar een reorganisatie van de intergouvernementele betrekkingen streven ..., waarbij op het continent geen enkele leidende macht bestaat, maar wel veel middelmatige relatief stabiele landen van matige sterkte, die echter zowel collectief als individueel onvermijdelijk ondergeschikt zijn aan de Verenigde Staten.(15) Van cruciaal belang in dit opzicht was de Oekraïne.
-15 A. Bogaturow en W Kremenjuk (beide hoogleraren aan Amerika Canada -Institute van de Academie van Wetenschappen), in: "The Americans Themselves will never stop's Nesawissimaja Gaseta, 28Juni 1996

153 Het zwarte gat
In de sinds 1994 nieuwste trend van de VS, kregen de Amerikaanse-Oekraïense betrekkingen de hoogste prioriteit toebedeeld en werd de Oekraïne geholpen zijn nieuwe nationale vrijheid te behouden, wat velen in Moskou zagen - zelfs de zogenaamde westerlingen - als een tegen de vitale Russische belangen gevoerde politiek, en streefden de Oekraïne uiteindelijk terug te halen in de moederschoot van de gemeenschap. Dat de Oekraïne op enig moment zal laten re-integreren, is nog steeds een credo van veel leden van de Russische politieke elite.(16) De botsing was onvermijdelijk: Het feit dat Rusland de soevereiniteit van Oekraïne op geopolitieke en historische redenen in twijfel trekt stond tegenover de Amerikaanse overtuiging dat een imperialistisch Rusland geen democratisch Rusland kan zijn. Er waren louter binnenlandse politieke redenen voor, dat een volledig ontwikkeld strategisch partnerschap tussen twee democratieën een illusie bleek te zijn. Rusland was gewoon te ver achter gebleven en door het communisme economisch te ver achterop gekomen, om een bruikbare democratische partner van de Verenigde Staten te zijn. Dit kernprobleem kon niet door volledig-partnerschap-retoriek verborgen worden. Ook had het post-Sovjet-Rusland deels gebroken met zijn verleden. Bijna al zijn democratische politici - zelfs de door de Sovjet-verleden grondig gedesillusioneerden - waren niet alleen het product van het Sovjet-systeem, maar zijn ook hooggeplaatste leden van de heersende elite geweest.
(16) Zo werden topadviseurs van Jeltsin, Dmitry Rjurikow, van Interfax (20 november 1996), zodanige geciteerd dat hij de Oekraïne, voor "een tijdelijk fenomeen hield terwijl Moskou Obschtchaja Gaseta (10 december 1996) meldde dat "in de nabije toekomst de gebeurtenissen in de Oost-Oekraïne Moskou met zeer moeilijke problemen zullen confronteren. Massale protesten uit onvrede zullen appelleren of zelfs een beroep doen op Rusland om de regio over te nemen. Heel weinig mensen in Moskou waren bereid om dergelijke projecten te ondersteunen. ~ De eisen van Moskou naar de Krim en Sebastopol hebben de zorgen van het Westen over de Russische bedoelingen evenmin weggenomen zoals de provocerende acties, zoals het opzettelijk opnemen van Sebastopol in de nachtelijke weerberichten van de publieke Russische televisie voor Russische steden einde 1996

154 Het Grote Schaakbord
Ze kwamen niet zoals in Polen of Tsjechië uit dissidente kringen. De belangrijkste instellingen van de Sovjet-Unie werden - zo verzwakt, gedemoraliseerd en beschadigd als ze waren - voortgezet. Het Mausoleum van Lenin, nog steeds het historische hart van Moskou, is een symbool van de voortdurende invloed van het communistische verleden. Stelt U zich voor dat Duitsland na het einde van het nazisme door de voormalige nazi-leiders, die zelf democratische leuzen riepen, geregeerd zou worden en dat in het midden van Berlijn een Hitler-standbeeld stond! Aanvullend belast de economische misere, waar het land onder gebukt gaat, de politiek zwakke nieuwe democratische regering. De behoefte aan ingrijpende hervormingen - de terugtrekking van de Russische staat uit het economisch leven - riep overdreven de verwachtingen van de westerse-, vooral Amerikaanse hulp. Hoewel deze hulp, vooral van de kant van Duitsland en de Verenigde Staten, steeds grotere proporties aannamen konden deze, zelfs niet onder de beste omstandigheden, leiden tot een snel economische herstel. De gelijktijdige maatschappelijke onvrede was koren op de molen voor teleurgestelde critici die zeiden dat het partnerschap met de Verenigde Staten een farce was, en alleen de Amerikanen dienden en Rusland nog meer schaadde. Kortom, in de jaren die na de ineenstorting van de Sovjet-Unie volgden, vormden noch subjectief noch objectief de voorwaarden voor een effectief mondiaal partnerschap. De democratische Westerlingen wilden gewoon te veel maar konden te weinig gewicht in de schaal brengen. Ze wilden een gelijkwaardig partnerschap, of liever, een consortium met Amerika, een relatief vrije hand in het GOS en een geopolitieke niemandsland in Centraal-Europa.

155 Het zwarte gat
Maar hun ambivalente houding ten opzichte van het Sovjet-verleden, hun onrealistische wereldmacht-fantasieën, de ernstige economische crisis en het gebrek aan steun in brede kringen van de samenleving hebben ertoe geleid dat het stabiele en werkelijk democratische Rusland niet kon worden voortgebracht, waar het concept van een gelijkwaardig partnerschap stilzwijgend vanuit ging. Voordat Rusland niet een langdurig proces van politieke hervormingen, een evenzo langdurig proces van democratische stabilisering en een nog langer proces van sociaal-economische modernisering doormaakte en daarmee gepaard gaande veranderingen naar een nieuwe politieke situatie zich voltrok, niet alleen in Centraal-Europa, maar ook in de voormalige Russische Rijk, kon een echt partnerschap voor Amerika geen geschikte geopolitieke optie zijn. Onder deze omstandigheden is het niet verwonderlijk dat de belangrijkste kritiek tegen de pro-westerse oriëntatie uit die kringen kwam die van het begin af een buitenlandse politiek gericht op de buurlanden de hoogste prioriteit gaven. In die kringen was het uitgangspunt dat het partnerschap-concept, wat voor Rusland het belangrijkste zou moeten zijn, namelijk hun betrekkingen met de voormalige Sovjet-republieken. Het motto "Nabije Buitenland" was daarmee een politieke richting die in de eerste plaats ging om een soort confederatie te herbouwen met Moskou als centrum van de besluitvorming in de eens door de Sovjet-Unie bezette geopolitieke ruimte. In het kader van dit uitgangspunt bestond er een brede overeenstemming over dat een zich op het Westen, vooral op Amerika, geconcentreerde politiek te veel ging kosten. Ze vergemakkelijkten het voor het Westen, zo werd gesteld, te profiteren van de mogelijkheden van de ineenstorting van de Sovjet-Unie. Echter, deze denkrichting gaf de ruimte aan zeer verschillende geopolitieke voorstellingen.

156 Het Grote Schaakbord
Ze verenigden niet alleen de economische functionalisten en filosofen (waaronder enkele "westerlingen" die geloofden dat het GOS kon worden ontwikkeld tot een vanuit Moskou gestuurde versie van de EU), maar ook anderen die in de economische integratie van meerdere tools een imperiale restauratie waarnamen, dat ofwel onder het dak van het GOS of door speciale (in 1996 gemaakte) overeenkomsten tussen Rusland en Wit-Rusland, Wit-Rusland en Kirgizië effectief zouden kunnen zijn. Evenzo behoorden daartoe de "slavofiele romantici" die voor een uit Rusland, Oekraïne en Wit-Rusland bestaande Slavische unie pleiten, en ten slotte de voorstanders zijn van een ietwat mystieke eurazianisme als de uiteindelijke definitie van blijvende historische missie van Rusland. Onder een kleine noemer gebracht schuilt achter de prioriteit van de "Nabije Buitenland" het doorgaans goed doordachte verlangen

dat Rusland zich in de eerste plaats moet richten op de relaties met de nieuwe onafhankelijke staten, vooral omdat zij allemaal dankzij het Sovjetbeleid, nog steeds aan Rusland gebonden zijn, die de onderlinge economische afhankelijkheden onder hen had bevorderd. Ze was zowel economisch en geopolitiek gezien zinvol. Het gemeenschappelijke economische gebied waarover de nieuwe Russische leiding zo vaak heeft gesproken was een feit die de leiders van de nieuwe onafhankelijke staten niet konden negeren. Samenwerking was, en zelfs voor sommige integratie, een economische noodzaak. Zo leek niet alleen normaal, maar ook geboden om een gemeenschappelijke GOS-instelling op poten te zetten om de door het politieke verval van de Sovjetunie ontstane moeilijkheden weer onder controle te krijgen. In de ogen van veel Russen was het bevorderen van de economische integratie een handige, effectieve en politiek verantwoorde reactie. Vaak stelt men in de context van de post-Sovjet-situatie een analogie met de EU voor.

157 Het zwarte gat
Een herstel van het imperium werd uitdrukkelijk door de meer gematigde voorstanders van economische integratie afgewezen. Zo pleitte een invloedrijk rapport met de titel "Een strategie voor Rusland", die de Raad voor buitenlands- en defensiebeleid, een groep van prominente persoonlijkheden en overheidsfunctionarissen al in augustus 1992 hadden uitgebracht zeer nadrukkelijk voor een post-imperialistische, verlichte integratie als het meest geschikte programma voor het post-Sovjet gemeenschappelijke economische gebied. De nadruk van het Nabije Buitenland was niet alleen maar een politieke gezegende leer van de regionale economische samenwerking. Hun geopolitieke inhoud had imperiale ondertonen. Zelfs een relatief gematigd rapport van 1992 waarin stond dat een genezen Rusland, uiteindelijk een strategisch partnerschap met het Westen zal aangaan, moet Rusland de aangelegenheden regelen met Oost-Europa, Centraal-Azië en het Verre Oosten. Andere voorstanders van deze prioriteit waren schaamteloos, ze spraken expliciet over een unieke rol voor Rusland in de post-Sovjet-ruimte en beschuldigden het Westen een anti-Russisch beleid te voeren, want zij zouden de Oekraïne en de andere nieuwe onafhankelijke staten hulp geven. Een typisch, maar niet extreem voorbeeld was de stelling, dat J. Ambartsumow, de voorzitter van de commissie Buitenlandse Zaken in het Parlement en voormalig advocaat, een prioriteit voor het partnerschap van 1993 opstelde: Hij beweerde openlijk dat het grondgebied van de voormalige Sovjet-Unie de geopolitieke invloedssfeer van Rusland is en dat geen enkele andere staat daar iets te zoeken heeft. In januari 1994 sloeg de tot nu toe krachtige pleitbezorger van de pro-westerse optie, de Russische minister van Buitenlandse Zaken Andrei Kozyrev dezelfde toon aan, toen hij verklaarde dat Rusland zijn militaire aanwezigheid in de regio's die al eeuwen zijn interessegebied zijn moet behouden.

158 De enige wereldmacht
En op 8 april 1994 meldde de *Iswestija*, dat Rusland niet minder dan 28 militaire bases op het grondgebied van de nieuwe onafhankelijke staten kan behouden - en verbindt men op de kaart, de Russische militaire bases in Kaliningrad, Moldavië, de Krim, Armenië, Tadzjikistan en op de Koerilen-eilanden met elkaar met een lijn, geeft deze ongeveer de buitengrenzen van de voormalige Sovjet-Unie weer, zoals de kaart toont op pagina 159. In september 1995 gaf president Jeltsin een communiqué uit over de Russische politiek ten aanzien van het GOS, waarin Russische doelen alsvolgt zijn vastgelegd: "De belangrijkste doelstelling van de politiek van Rusland tegenover het GOS is om een economisch en politiek geïntegreerde confederatie op te zetten, die in staat is om zijn rechtmatige plaats in de wereld gemeenschap te doen gelden ... om Rusland als leidende macht in de structuur van het nieuwe intergouvernementele territorium te consolideren evenals de economische betrekkingen op het grondgebied van de voormalige Sovjet-Unie." Let op de nadruk die op het politieke aspect van de inspanningen wordt gelegd en op de daarin genoemde belichaming die haar plaats beweert te hebben in de wereldgemeenschap, en op de dominante rol van Rusland in dit nieuwe orgaan. Geheel in deze geest stond Moskou er op dat ook de politieke en militaire betrekkingen tussen Rusland en het onlangs gelanceerde GOS zouden worden versterkt, dat er een militaire opperbevel zou worden gecreëerd dat de strijdkrachten van de GOS-landen zou verbinden door een formeel contract; dat de buitengrenzen van de GOS-centrale (lees: Moskou) zal worden onderworpen aan een controle; dat de Russische troepen bij iedere vredeshandhaving binnen het GOS een doorslaggevende rol zullen spelen en dat het GOS een gemeenschappelijk buitenlands beleid moet ontwikkelen, de meest belangrijke instellingen waren om zich te vestigen in Moskou (en niet Minsk, zoals in 1991 werd overeengekomen) en de Russische president de voorzittersstoel bij de GOS-top moet behouden. Dat was nog niet alles. Het document van september 1995 kondigde ook aan dat:

159 Het zwarte gat

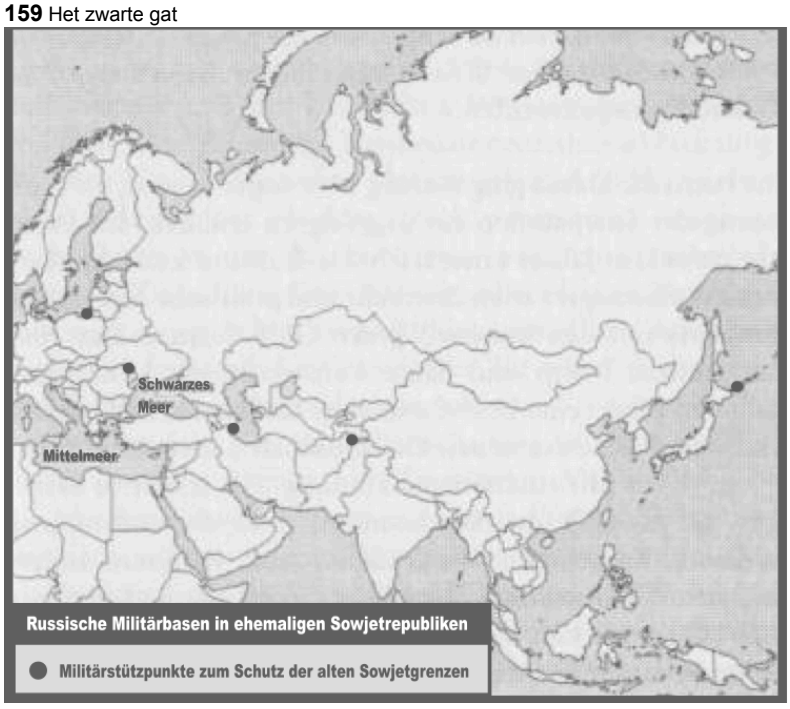

>>De uitzending van Russische radio- en televisieprogramma's in de buurlanden te garanderen en ondersteuning van de verspreiding van de Russische pers in de regio ondersteunt alsmede dat het nationale kader voor het GOS moet worden opgeleid vanuit Rusland. Bijzondere aandacht moet worden besteed aan de positie van Rusland als het belangrijkste opleidingscentrum op het grondgebied van

de voormalige Sovjet-Unie, en er voor te zorgen dat de jonge generatie in de GOS-staten worden opgeleid in de geest van de vriendschappelijke betrekkingen met Rusland.<<

160 Het Grote Schaakbord
De Russische Doema ging in het begin van 1996 zover om de ontbinding van de Sovjet-Unie ongeldig te verklaren. In de lente van dat jaar, ondertekende Rusland twee overeenkomsten voor nauwere economische en politieke integratie van Rusland met de bereidwillige GOS-landen. De ene met veel toeters en bellen gepresenteerde akkoord stelde in feite een unie tussen Rusland en Wit-Rusland voor, binnen een nieuwe gemeenschap van soevereine republieken (de Russische afkorting SSR herinnerde aan de SSR van de Sovjet-Unie), en de andere door Rusland, Kazachstan, Wit-Rusland en Kirgizië ondertekende overeenkomst toonde op lange termijn het creëren van een gemeenschap van geïntegreerde staten. Beide initiatieven wijzen in de richting dat voor Rusland het integratieproces binnen het GOS te langzaam ging en vastbesloten was het onverschrokken door te drukken. Met de nadruk op het aansturen van een verbetering van de centrale mechanismen van het GOS, had een heel objectieve economische realiteit ten grondslag, maar een sterke dosis van subjectieve imperiale bepalingen waren onmiskenbaar. Geen van de beide componenten leverde een filosofisch of zelfs geopolitiek antwoord op de prangende vraag: Wat is Rusland, wat is zijn ware missie en zijn wettige reikwijdte? Net als op dit vacuüm probeerde eveneens het Nabije Buitenland van het geconcentreerde "Eurazianisme" te proeven, wat steeds meer weerklank vond.

161 Het zwarte gat
Deze nogal cultuur-filosofische, ja zelfs mystiek gekleurde groepering ging uit van de veronderstelling dat Rusland geopolitiek en cultureel nog echt een Aziatisch land is, en stelde zijn eigen Euro-Aziatische identiteit. Deze identiteit bestaat uit de erfenis van het roemrijke verleden van Rusland, dat ooit over de enorme landmassa tussen Midden-Europa en de kusten van de Stille Oceaan regeerde, de erfenis van het rijk dat Moskou door voortdurende uitbreiding naar het oosten in vier eeuwen had gesmeed. Als gevolg van deze uitbreiding werden vele niet-Russische en niet-Europese volkeren van Rusland geassimileerd zowel politiek en cultureel die de basis voor een uniek Euro-Aziatische volk verschafte. Het Eurazianisme als wereldbeschouwing ontstond niet alleen in de post-Sovjet-tijdperk. In de 19-de eeuw werd er voor het eerst over gesproken, maar won in de 20e eeuw als een duidelijk alternatief voor het Sovjet-communisme en als reactie op de vermeende decadentie van het Westerse invloed. Russische emigranten propageerde deze leer bijzonder actief als een alternatief voor de Sovjet-ideologie, omdat ze beseften dat het nationale ontwaken van de niet-Russische bevolking binnen de Sovjet-Unie een ingrijpende transnationale doctrine nodig heeft, en daarmee te voorkomen dat de mogelijke ondergang van het communisme niet tot de ontbinding van het oude Grote Russische Rijk zal leiden. In het midden van de jaren twintig had deze visie Prins NS Trubetzkoi, een belangrijke verdediger van eurazianisme, overtuigend betoogd: "Met zijn vernietiging van de geestelijke fundamenten en nationale uniciteit van het Russische leven, de verspreiding van het materialistische wereldbeeld dat zelfs Europa en Amerika eigenlijk al beheerst, was het communisme in werkelijkheid een verkapte versie van het Europanisme ...

162 Het Grote Schaakbord
Onze taak is om een geheel nieuwe cultuur te creëren, onze eigen cultuur, die niet hetzelfde is als de Europese beschaving ... wanneer Rusland geen kloon van de Europese cultuur meer is ... als het eindelijk weer zichzelf vindt: Rusland-Eurazië, die zichzelf als de erfgenaam van Genghis Khan ziet en zich bewust is van zijn grote erfenis."(17) Deze boodschap vond in de verwarring na de ineenstorting van de Sovjet-Unie gewillige oren. Enerzijds werd het communisme veroordeeld als een verraad aan het Russisch-orthodoxe geloof en aan het bijzondere mystieke Russische idee, en aan de andere kant wees men de verwesterse tendensen af omdat het Westen, vooral Amerika, als corrupt, en voor de Russische cultuur zowel als schadelijk en gewild gold, en die bereid was Rusland's historische en geografisch gewortelde aanspraak op de exclusieve zeggenschap over de Euro-Aziatische landmassa in twijfel te trekken. Een academische schilderring haalt het eurazianisme in het vaak geciteerde werk van de historicus, geograaf en etnograaf Lev Gumilev aan, in wiens boeken *Das Mittelalterliche Russland* en *Die Große Steppe und Ethnographie in historischer Zeit,* hij een groot voorstander was van de theorie dat Eurazië de natuurlijke geografische omgeving voor de speciale ethos van de Russische bevolking is. En dat resultaat, van een historische symbiose tussen de Russen en niet-Russische steppebewoners, die cultureel en spiritueel gezien een unieke Euro-Aziatische identiteit hebben gemaakt. Gumilev wees erop dat een aanpassing aan het Westen voor het Russische volk direct het verlies van zijn nationaliteit en zijn ziel zou betekenen. Deze opvattingen vonden bij nationalistische politici in Rusland, hoewel primitief, enige weerklank.
(17) N.S. Trubetzkoi, "The Legacy of Genghis Khan," Cross Currents 9 (1990): 68

163 Het zwarte gat
Jeltsin's voormalig vice-president Aleksandr Roetskoj claimde bijvoorbeeld dat Rusland wegens zijn geopolitieke ligging de enige brug vormt tussen Azië en Europa. Wie dit gebied domineert, is de meester van de wereld geworden.(18) Ondanks de marxistisch-leninistische achtergrond betoonde Jeltsin's communistische uitdager in de verkiezing van 1996, Gennadi Zjoeganov, geheel in de zin van het mystieke eurazianisme, de speciale spirituele en missionaire rol van het Russische volk in de enorme uitgestrektheid van Eurazië en gaf aan dat Rusland voorbestemd was zich te wijden aan zijn cultuur en op grond van zijn gunstige geografische ligging wereldwijd te fungeren als een leidende macht. Een iets meer nuchtere en pragmatische versie bracht de minister-president van Kazachstan, Noersoeltan Nazerbajev naar voren. Omdat hij thuis met een deel van de Russische kolonisten te doen had, en naar een recept zocht de druk van Moskou naar een politieke integratie af te zwakken, bepleitte Nazerbajev het plan van een Euro-Aziatische Unie als een alternatief voor het gezichtloze en ineffectieve GOS. In zijn versie ontbraken ook de mystieke inhoud van de traditionele Euro-Aziatische leer en de speciale missionaire rol die voor de Russen als de leider van Eurazië is weggelegd, gebaseerd op het idee dat Eurazië - geografisch zo ongeveer het gebied van de Sovjet-Unie weergeeft - een organisch geheel vormt, die ook een politieke dimensie toekomt.
(18) Interview met L'Espresso (Rome) 15. Juli 1994

164 Het Grote Schaakbord
De inspanningen van het Nabije Buitenland om de hoogste prioriteit krijgen in het geopolitieke denken van Rusland waren, tot op zekere hoogte, gerechtvaardigd toen het minimale aan ordening en overeenkomst tussen het post-imperiale Rusland en de nieuwe onafhankelijke staten aangeboden werd betreffende de veiligheids- en economische politiek. Een surrealistische trek behield de discussie door het diepgewortelde idee dat een soort van politieke integratie van het voormalige rijk de moeite waard en haalbaar is, ongeacht of dit vrijwillig (om economische redenen) tot stand komt of onder druk van een oplevende Russische staat, om maar niet te spreken over de bijzondere Slavische- en Euro-Aziatische missie. In dat opzicht verwaarloost het zo aangeprezen vergelijk met de EU een heel belangrijk verschil: zelfs rekening houdend met de specifieke invloed van Duitsland, wordt de EU niet gedomineerd door een enkele macht, alle andere leden samenvoegt m.b.t. het bruto binnenlands product, die het bevolkingsaantal of de territoriale expansie in de schaduw stelt. Ook is de EU niet de opvolger van een staat van een vroeger rijk, die de bevrijde medeleden met een diep wantrouwen koestert en waarin *integratie* een codewoord voor een nieuwe onderwerping zou kunnen zijn. Echter onafhankelijk daarvan kan men zich de reactie van de Europese staten goed voorstellen als Duitsland officieel had verklaard dat zij van plan is om haar leiderschap in de EU, als de hierboven geciteerde Russische verklaring van september 1995, wenst te consolideren en uit te breiden. De vergelijking met de EU gaat niet op vanwege een andere reden. De open en relatief hoog ontwikkelde economieën van

West-Europa waren klaar voor een democratische integratie, en de meerderheid van de West-Europeanen zag in een dergelijke integratie tastbare economische- en politieke voordelen.
De armere West-Europese landen profiteerden bovendien van een aanzienlijke subsidiëring.

165 Het zwarte gat
Anderzijds vormen de thans nieuwe onafhankelijke staten in Rusland een onstabiel politieke systeem, dat nog steeds hegemoniale ambities herbergt, en ze in economische opzicht op hun weg naar de wereldeconomie en in hun toegang tot de broodnodige buitenlandse investeringen tegenhoudt. Vooral in de Oekraïne stuiten Moskou's ideeën over integratie op een massale oppositie. Hun politieke leiders beseften al snel dat een dergelijke integratie, gegeven het Russische voorbehoud over de legitimiteit van de Oekraïense onafhankelijkheid, uiteindelijk zou kunnen leiden tot het verlies van nationale soevereiniteit. Daartoe had de minder prettige omgang met de nieuwe Oekraïense staat - de onwil om hun grenzen te erkennen, het betwisten van de Oekraïense recht op de Krim, zijn aandringen op de exclusieve extra-territoriale controle over de haven van Sebastopol - het nieuw ontwaakte Oekraïense nationalisme een uitgesproken anti-Russische scherpte toegekend. Tijdens de kritieke opbouwfase van de nieuwe staat won de Oekraïne hun nationale identiteit niet zoals voorheen hun anti-Pools en anti-Roemeense oriëntatie, maar in plaats daarvan richtte zich op de weerstand tegen alle Russische voorstellen voor een meer geïntegreerd GOS, een speciale Slavische gemeenschap (met Rusland en Wit-Rusland) of een Euro-Aziatische Unie, die allen werden geïnterpreteerd als een imperialistische tactiek van de Russen. Oekraïense vastberadenheid om zijn onafhankelijkheid te behouden, kreeg steun van buitenaf. Hoewel het Westen, met name de Verenigde Staten, het geopolitieke belang van een soevereine Oekraïense staat rijkelijk laat erkende, waren rond het midden van de 90er jaren zowel Amerika als Duitsland fervente aanhangers van een onafhankelijke identiteit van Kiev geworden.

166 Het Grote Schaakbord
In juli 1996 verklaarde de Amerikaanse minister van Defensie: Het belang van een onafhankelijke Oekraïne is niet voor de veiligheid en stabiliteit van heel Europa te overschatten, en in september was de Duitse bondskanselier Helmut Kohl - ondanks zijn sterke steun voor Boris Jeltsin - nog verder met de verzekering dat de vaste plaats van de Oekraïne in Europa door niemand meer in twijfel getrokken kan worden, en dat niemand hun onafhankelijkheid en territoriale integriteit kan betwisten. Ook Amerikaanse politici geven nu betekenis aan de Amerikaanse-Oekraïense relatie als een strategisch partnerschap en maakten bewust gebruik van hetzelfde concept, waarmee ze de relatie van de Verenigde Staten en Rusland hadden beschreven. Zoals reeds vermeld, is een imperiale restauratie zonder Oekraïne, of op basis van het GOS, of in een pan-eurasische identiteit, geen realistische optie. Zonder Oekraïne, zou een Russisch rijk Aziatischer worden en zich verder van Europa verwijderen. Bovendien voelden de nieuwe onafhankelijke staten van Centraal-Azië, waarvan er slechts enkelen enthousiast waren voor een nieuwe unie met Moskou, niet bijzonder aangesproken door het idee van het eurazianisme. Nadrukkelijk ondersteunde Oezbekistan de door de Oekraïne naar voren gebrachte bezwaren tegen een opwaardering van het GOS tot een supranationale eenheid en voerde oppositie tegen de Russische initiatieven om het GOS te versterken. Andere GOS-landen, die de bedoelingen van Moskou met dezelfde argwaan volgden, schaarden zich eerder achter de Oekraïne en Oezbekistan om zich te verzetten tegen druk van Moskou voor een nauwere politieke en militaire integratie of door zich daaraan te onttrekken. Bovendien won in bijna alle nieuwe staten het nationale zelfbewustzijn in kracht dat het inzicht met zich meebracht dat de vroegere onderwerping onder Moskou als kolonialisme te verwerpen is en dat daarvan de erfenis opgeruimd dient te worden.

167 Het zwarte gat
Zo sloot zelfs het etnisch kwetsbare Kazachstan zich bij de andere Centraal-Aziatische landen aan, toen deze het Cyrillische alfabet vervingen door het Latijnse alfabet, zoals eerder door Turkije werd gedaan. In het midden van de 90-er jaren was onder de stilzwijgende leiding van Oekraïne en het insluiten van Oezbekistan, Turkmenistan, Azerbeidzjan, als ook Kazachstan, Georgië en Moldavië officieus een blok gecreëerd om de Russische inspanningen van het GOS een instrument voor politieke integratie te maken te verijdelen. Omdat de Oekraïne alleen bereid was tot een beperkte en vooral economische integratie, verloor het idee van een Slavische Unie alle praktische betekenis. Dit, door sommige Slavofielen aangeprezen idee is beroemd geworden omdat Alexander Solzjenitsyn het ondersteunde, en werd in geopolitieke zin onbetekenend nadat de Oekraïne het had afgewezen. Nu bleven alleen Rusland en Wit-Rusland als potentiële leden over voor die Unie, die stilzwijgend de splitsing van Kazachstan inhield, waarvan de noordelijke regio's met hun Russische volk die deze supranationale entiteit gevormd hadden, lid konden worden. Begrijpelijk werkte zo'n optie niet bij de nieuwe autoriteiten van Kazachstan als geruststellend en versterkte alleen de anti-Russische stootkracht van hun nationalisme. Voor Wit-Rusland zou een Slavische Unie zonder de Oekraïne praktisch met een inlijving bij Rusland overeenkomen die tegen hen onvoorspelbaar nationalistische wrok had laten ontbranden. Deze hindernissen om een op het Nabije Buitenland geostrategie te formuleren werden door een belangrijk binnenlands politiek probleem enorm versterkt: De stem van het Russische volk.

168 Het Grote Schaakbord
Ondanks alle retoriek en ophef, en door de vertegenwoordigers van de verschillende partijen in Rusland tijdens bijzondere missie in de gebieden van de voormalige Sovjet-Unie bezworen, toonde het Russische volk - deels uit pure verveling, deels uit gezond verstand - weinig enthousiasme voor het ambitieuze programma van de imperiale restauratie. Het was voor open grenzen, vrije handel, de vrijheid van reizen, een speciale status van de Russische taal, maar de politieke integratie, vooral wanneer het verbonden was aan materiële kosten of bloedvergieten, wekte geen groot enthousiasme. Het uiteenvallen van de Unie werd inderdaad betreurd, het herstel werd goed bevonden; maar de publieke reactie op de oorlog in Tsjetsjenië wees erop dat elk beleid van inzet van economische invloed en / of politieke druk onder de bevolking geen steun zou vinden. Kortom, een beleid dat aan het Nabije Buitenland prioriteit gaf, bleek tenslotte ontoereikend te zijn, omdat Rusland's politiek niet sterk genoeg was om de nieuwe staten hun wil op te dringen, en omdat het economisch niet aantrekkelijk genoeg was om deze vrijwillig naar een nauwere samenwerking te bewegen. Russische druk veroorzaakte alleen dat ze nog meer naar buiten gericht werden. In de eerste plaats naar het westen, in sommige gevallen naar China en naar de belangrijkste islamitische staten in het zuiden. Toen Rusland dreigde een apart militair blok in reactie op de oostwaartse uitbreiding van de NATO te vormen, was de vraag: met wie? Op zijn best, misschien met Wit-Rusland en Tadzjikistan. Daarvoor al waren de nieuwe staten uit vrees voor de mogelijke politieke gevolgen, zelfs volkomen legitiem en noodzakelijk voor vormen van economische integratie met Rusland steeds meer wantrouwiger geworden. Met de ideeën van zijn vermeende Euro-Aziatische missie en Slavische mystiek isoleerde Rusland zich op hetzelfde moment nog meer van Europa en het Westen.

169 Het zwarte gat
Als gevolg daarvan was de post-Sovjet-crisis vastgelopen en de noodzakelijke modernisering en verwestersing van de Russische maatschappij - zoals Kemal Atatürk na de ineenstorting van het Ottomaanse Rijk die weg heeft gevolgd - vertraagd. De optie "Nabije Buitenland" gaf Rusland geen politieke oplossing, maar een geopolitieke illusie. Maar als er geen consortium met Amerika, en evenmin met het Nabije Buitenland mogelijk is; Welke andere geostrategische optie staat voor Rusland dan nog open? Aangezien de westerse oriëntatie voor een democratisch Rusland niet leidde tot de gewenste globale gelijkheid met Amerika, en een holle frase bleek te zijn, werd de teleurstelling onder de democratisch Rusland wijd verbreid. Aan de andere kant verleidde het tegenstrijdige inzicht dat een re-

integratie van het oude rijk op zijn best een verre mogelijkheid is, enkele Russische geopolitiek er toe met het idee te spelen van een contra-alliantie, die gericht moet zijn tegen de hegemonie van de Verenigde Staten in Eurazië. In het begin van 1996 verving president Jeltsin zijn westers georiënteerde minister van Buitenlandse Zaken Andrei Kozyrev door de meer ervaren, maar tijdens het Sovjettijdperk de communistische partij-lijn trouwe expert - op het internationale betrekkingen - Jevgeni Primakov, die al lang het belang van Iran en China zag. Sommige Russische commentatoren vermeldden de veronderstelling dat het snel onder Primakov tot een nieuwe anti-hegemonische coalitie van deze drie machten zou komen die het grootste geopolitieke belang heeft bij verzwakking van de Amerikaanse positie. Deze indruk werd versterkt door de eerste reizen die Primakov ondernam als de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, evenals enkele van zijn aanvankelijke opmerkingen.

170 Het Grote Schaakbord
Daarnaast lijken de Chinees-Iraanse bindingen in de wapenhandel, evenals de neiging van Rusland om Iran meer toegang tot nucleaire energie te geven, de ideale omstandigheden voor een alliantie om een nauwere politieke dialoog en tot slot een bondgenootschap te bieden. Het resultaat kan zo zijn, althans in theorie, dat de toonaangevende Slavische macht, de militantste islamitische macht en de dichtst bevolkte en meest machtige Aziatische land elkaar vinden om een sterke coalitie op de been te zetten. Voor iedere optie van een dergelijke contra-alliantie moet eerst de bilaterale Chinees-Russische relatie worden vernieuwd: Daarbij laat zich de afkeer die beide staten hebben tegen het optreden van de USA als enige wereldmacht, prachtig combineren. In het begin van 1996 reisde Jeltsin naar Peking en een ondertekende een verklaring waarin de zoektocht naar wereldwijde hegemonie expliciet werd veroordeeld, een duidelijke aanwijzing dus dat de twee staten tegen de Verenigde Staten zich zouden verenigen. In december beantwoorde de Chinese premier Li Peng het bezoek, en beide partijen herhaalden niet alleen hun afwijzing van een vanuit één enkele macht internationaal bestuurd systeem, maar spraken zich uit voor het uitbreiden van de bestaande allianties. Russische commentatoren verwelkomde deze ontwikkeling, ze zagen het als een positieve verschuiving in de mondiale machtsverhoudingen en een passend antwoord op het optreden van Amerika inzake de oostwaartse uitbreiding van de NATO. Velen konden zelfs een zeker leedvermaak niet verbergen omdat de Chinees-Russische alliantie aan de Verenigde Staten de verdiende rekening presenteerde. In ieder geval kan een coalitie, die Rusland met China en Iran met elkaar verenigingen, zich alleen ontwikkelen als de Verenigde Staten zo kortzichtig is om van China en Iran tegelijkertijd een vijand te maken.

171 Het zwarte gat
Zowaar kan deze eventualiteit niet worden uitgesloten, en het gedrag van de Verenigde Staten in 1995 en 1996 leek het er bijna op dat ze zowel tegen Teheran als Peking op ram-koers wilden varen. Maar noch Iran noch China was bereid om troepen in strategische termen te bundelen met een onstabiel en zwak Rusland. Beiden erkenden dat wanneer ze in zo'n coalitie verder gaan dan af en toe wat tactisch wapengekletter, de toegang tot de geïndustrialiseerde landen van het Westen, de investeringsmogelijkheden en hun broodnodige technologie belemmerd zal worden. Rusland had te weinig te bieden om een echt nuttige partner te zijn in een dergelijke anti-hegemonische coalitie. Bij het ontbreken van een verbindende ideologie en louter en alleen vanuit anti-hegemonische sentimenten een dergelijke coalitie zou het een Derde Wereld groep tegen de leidende naties van de Eerste Wereld zijn. Geen van zijn leden konden daar veel mee winnen, en vooral China zou de enorme instroom van investeringen in gevaar brengen. Ook voor Rusland zou "het spook van een Russisch-Chinese alliantie ... het risico verergeren om opnieuw afgesneden te zijn van westerse technologie en westers kapitaal" zoals een kritisch ingestelde Russische geopoliticus bemerkte.(19) Het samenspannen zou misschien voor alle deelnemers of twee of drie eindigen in een veroordeling tot een langdurige isolatie en nog meer achterstand. Daarnaast viel elke serieuze poging van Rusland, om dergelijke anti-hegemonische coalitie tot stand te brengen, in het voordeel van China uit.
(19) Alexeij Bogaturow, "Current Relations and Prospects for Interaction Between Russia and the United States". Nesawissimaja Gaseta, 28. Juni 1996.

172 Het Grote Schaakbord
Omdat het over een grotere, efficiënt werkende, innovatieve en dynamische bevolking beschikt en mogelijkerwijze zekere territoriale bedoelingen tegen Rusland heeft, zal China Rusland onvermijdelijk degraderen tot de status van een junior partner, terwijl het hun aan de middelen (en waarschijnlijk de oprechte wens) ontbreekt, Rusland uit het huidige dal te bevrijden. Rusland zou dus de buffer tussen een groeiend Europa en een expansionistische China worden. En tot slot, koesteren enkele buitenland-experts van Rusland de hoop dat een stilstand van het Europese integratieproces, waaronder misschien de westerse onenigheid over de toekomstige vorm van de NATO, uiteindelijk tot tenminste tactische opties voor een Russisch-Duitse of Russisch-Franse flirt kunnen leiden, ten nadele van de transatlantische betrekkingen tussen Europa en de VS. Dit perspectief was niet nieuw, want tijdens de Koude Oorlog, probeerde Moskou steeds opnieuw de Duitse of Franse kaart te spelen. Dan nog was het voor een aantal Moskouse geo-politici niet de moeite waard te overwegen wat een stagnatie in de EU voor mogelijkheden zou kunnen opleveren, die ten nadele van Amerika zelf kunnen uitpakken. Maar dat is vrijwel alles wat er mee bereikt kan worden: puur tactische opties. Frankrijk noch Duitsland zullen makkelijk hun relatie met de USA opgeven. Af en toe een flirt, vooral met de Fransen, die zich beperkt tot eventuele beperkte kwesties kan niet worden uitgesloten - maar een geopolitieke verandering van richting moet voorafgegaan aan een massale verschuiving in de Europese politiek, een mislukking van de Europese integratie en een ineenstorting van de transatlantische banden. En zelfs dan, zijn de Europese staten nauwelijks geneigd om de geopolitieke lijnen op een gedesoriënteerd Rusland te richten. Uiteindelijk biedt geen van de opties, inzake een contra-alliantie, een levensvatbaar alternatief.

173 Het zwarte gat
De oplossing voor het geopolitieke dilemma van Rusland is niet te vinden in een contra-alliantie, noch in de mogelijkheid van de illusie over een gelijkwaardig strategisch partnerschap met de Verenigde Staten of door een nieuwe politieke of economische integratie op het grondgebied van de voormalige Sovjet-Unie te bereiken. Allen wijzen in de richting van de enige keuze die voor Rusland overblijft.

Het dilemma van enkele alternatieven

Rusland's enige geostrategische optie - de optie die het een realistische rol op het internationale toneel geeft en ook zijn kansen vergroot voor een sociale verandering en modernisering - is Europa. En niet zomaar een Europa, maar een transatlantisch Europa met een uitgebreide EU en NATO. Zo'n Europa krijgt gestalte, zoals we in hoofdstuk 3 gezien hebben, en wat naar alle waarschijnlijkheid nauw met Amerika geassocieerd zal blijven. Aan dit Europa zal Rusland zich moeten houden wanneer zij het risico van geopolitieke isolatie wil vermijden. Als partner is Rusland veel te zwak voor de VS, maar het is te sterk om haar patiënt zijn. Het kan tot problemen komen, tenzij Amerika een sfeer creëert waarin de Russen sneller tot de conclusie komen dat dit de beste keuze voor hun land is. Een voor altijd meer organische relatie met een transatlantische Europa. Hoewel een langdurige Russisch-Chinees en Russisch-Iraanse strategische alliantie onwaarschijnlijk is, moet Amerika in ieder geval een politiek vermijden, die Rusland tot het maken van deze geopolitieke keuze dwingt.

174 Het Grote Schaakbord
Daarom moeten de Amerikaanse betrekkingen met China en Iran zo geformuleerd zijn, dat de gevolgen daarvan voor Rusland's

geopolitieke plannen niet uit het oog worden verloren. Voortbestaande illusies over de grote geostrategische opties kunnen bovendien ook de historische keuze, die Rusland moet maken om uit zijn diepe malaise te komen, vertragen. Slechts een Rusland dat bereid is in het reine te komen met de nieuwe economische en politieke geografie van Europa, zal met haar binnenlandse politieke profiteren van de steeds uitgebreidere transcontinentale Europese samenwerking in het handelsverkeer, in de communicatie, de investeringen en in de onderwijssector. Russische deelname aan de vergaderingen van de Raad van Europa is daarom een stap in de goede richting. Het is een voorproefje van verdere institutionele banden tussen het nieuwe Rusland en het groeiende Europa. Deze weg in te slaan betekent voor Rusland dat het geen andere keuze heeft, maar uiteindelijk dezelfde koers volgt, als in die tijd het post-Ottomaans Turkije, toen ook zij afzagen van hun grootmacht-fantasieën en bewust zich bewogen in de richting van modernisering, Europeanisering en democratisering. Geen andere optie kan de voordelen beloven, wat een modern, rijk, democratisch, en aan de USA gekoppeld Europa aan Rusland te bieden heeft. Europa en Amerika zijn geen bedreiging voor de niet-op-expansie-uitzijnde, democratische Russische staten. Ze hebben geen territoriale verlangens tegen Rusland, wat niet kan worden gezegd over China, maar ze delen met hen een onzekere en explosieve grens die etnisch en territoriaal onduidelijk is met de islamitische volkeren in het zuiden. Integendeel, voor Europa en Amerika is een nationaal en democratisch Rusland een geopolitieke wenselijke grootheid, een bron van stabiliteit in het onvoorspelbare Euro-Aziatische complex.

175 Het Zwarte gat
Als gevolg daarvan staat Rusland voor het dilemma dat de keuze voor Europa en Amerika omwille de tastbare voordelen wat in de eerste instantie vereist dat ze het imperiale verleden helder en duidelijk afzweren en ten tweede dat zij hun houding ten opzichte van de groeiende politieke en veiligheidssituatie, de binding van Europa aan Amerika, niet iedere keer mogen veranderen. Het eerste betekent aanpassing aan geopolitieke pluralisme, wat is uitgegroeid tot op het grondgebied van de voormalige Sovjet-Unie. Een dergelijke aanpassing sluit de economische samenwerking naar het voorbeeld van de oude Europese Vrijhandelszone niet uit, maar ze kunnen niet in de politieke soevereiniteit van de nieuwe staten ingrijpen - om de eenvoudige reden dat deze dat niet willen. Het belangrijkste in deze context is dat Rusland de onafhankelijkheid van Oekraïne zonder mitsen en maren respecteert, zich bewust is van haar grenzen en onafhankelijke nationale identiteit. Het tweede punt is waarschijnlijk moeilijker te slikken. Een echt samenwerkingsverband met de transatlantische gemeenschap kan niet worden gebaseerd op het idee dat die democratische Europese landen die willen deelnemen, worden uitgesloten omdat de Russen dat zo bepaalt. De uitbreiding van de Gemeenschap hoeft niet te worden gehaast, en ze moet niet voortkomen uit een anti-Russische ondertoon. Maar ze kan of mag niet door een politiek veto tot stilstand gebracht worden die het al lang achterhaalde idee over de Europese veiligheidsstructuur weerspiegelt. Een groeiend en democratisch Europa moet een naar voren geopend historisch proces zijn en mag niet aan politiek willekeurig geografische beperkingen onderworpen zijn. Voor veel Russen zal dit dilemma, van het enige alternatief, niet zo snel en gemakkelijk te overwinnen zijn.

176 Het Grote Schaakbord
Het zal een enorme politieke wilskracht vergen en misschien ook een uitstekend leider die in staat is om de keuze te maken en de visie vereisen om een democratisch, nationaal beperkt, werkelijk modern en Europees Rusland te ontwerpen. Dit kan een tijdje duren. Het overwinnen van de post-communistische en post-imperialistische crises zal niet alleen meer tijd kosten dan de transformatie van Midden-Europa na de val van het communisme, maar ook een vooruitziende blik en een stabiel politiek leiderschap nodig hebben. Een Russische Atatürk is thans (1997) nog niet in zicht. Niettemin zullen de Russen uiteindelijk moeten begrijpen dat een nationaal zelf-ontdekken van Rusland geen soort capitulatie is, maar een bevrijding is.(20) Ze zullen moeten accepteren wat Jeltsin in 1990 in Kiev zei, en de kern van de zaak raakte. En zal ook een niet-imperiaal Rusland nog steeds een belangrijke machtsfactor zijn die zich ver over Eurasia, als werelds grootste territoriale eenheid uitstrekt. In ieder geval laat het antwoord op de vraag: Wat is Rusland en waar is Rusland? zich slechts geleidelijk aanpassen, en het Westen moet dan een wijze en standvastige houding aannemen. Amerika en Europa zullen moeten helpen. Ze zullen Rusland niet alleen een speciale overeenkomst of een charter met de NATO aanbieden, maar ook een proces in gang zetten waarin ze samen met Rusland ontdekken hoe een transcontinentale systeem van veiligheid en samenwerking er zou kunnen uitzien dat zich ver over de losse structuur van de organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) uitstrekt. Als Rusland haar democratische instellingen versterkt en tastbare vooruitgang boekt in een op vrije markt gebaseerde economie, zullen nauwere banden met de NATO en de EU niet worden uitgesloten.
(20) In het begin van 1996, Een door Generaal Aleksandr Lebed opmerkelijk gepubliceerd artikel ("The Fading of Empire and the Rebirth of Russia", Segodnja, 26. April 1996), die veel bijdraagt in de verduidelijking.

177 Het zwarte gat
Voor het Westen en vooral voor Amerika geldt intussen dat ze een beleid voeren dat het dilemma van het enige alternatief bestendigt nastreeft. De politieke en economische stabilisatie van de jonge post-Sovjet-staten is een belangrijke factor om Rusland te dwingen om een historisch nieuwe identiteit te zoeken. Daarmee moet de rugdekking voor de nieuwe post-Sovjet-staten - voor een geopolitiek pluralisme in het gebied van de voormalige Sovjet-macht - een integraal onderdeel van een beleid zijn, die Rusland er toe moet brengen om zonder mitsen en maren Europese optie uit te voeren. Drie van deze staten hebben geopolitiek een bijzonder groot belang, namelijk Azerbeidzjan, Oezbekistan en Oekraïne. Een onafhankelijk Azerbeidzjan kan voor het Westen de toegang tot de olie-rijke bronnen Kaspische Zee en Centraal-Azië bieden. Omgekeerd zou een onderworpen Azerbeidzjan betekenen dat Centraal Azië wordt afgesloten van de buitenwereld en kan dus worden blootgesteld aan Russische politieke druk en wederopname in het GOS. Oezbekistan, qua bevolking de meest vitale en meest dichtbevolkte Centraal-Aziatische staat, is een belangrijk obstakel voor elke nieuwe machtsopbouw van Rusland over deze omgeving. Hun onafhankelijkheid is van cruciaal belang voor het voortbestaan van de andere Centraal-Aziatische staten, en weet nog steeds het best de Russische te weerstaan. Maar het belangrijkste is de Oekraïne. Aangezien de EU en de NAVO zich uitbreiden naar het oosten, zal Oekraïne uiteindelijk geconfronteerd worden met een keuze of ze willen deel uitmaken van één van deze organisaties. Aangenomen wordt dat, om hun autonomie te versterken, ze bij beiden willen toetreden als hun leefgebied eenmaal aan hun territorium grenst en ze de noodzakelijke interne hervormingen voor het lidmaatschap hebben doorgevoerd.

178 Het Grote Schaakbord
Hoewel het enige tijd zal duren, kan het Westen - terwijl het haar veiligheids- en de economische betrekkingen met Kiev uitbreidt - al in het decennium 2005-2015 als tijdschema voor een opeenvolgende integratie van Oekraïne - voor ogen nemen. Daardoor vermindert zij het risico dat de Oekraïners vrezen dat Europa's expansie zal stoppen bij de Pools-Oekraïense grens. Ondanks zijn protesten, zal Rusland waarschijnlijk het feit dat de NATO-uitbreiding in 1999 verschillende Midden-Europese landen omvat accepteren, omdat met name de culturele en sociale kloof tussen Rusland en Centraal-Europa zich sinds de ineenstorting van het communisme aanzienlijk heeft verdiept. In tegenstelling daarmee zal het Moskou onvergelijkbaar veel moeilijker vallen, zich met een NATO-toetreding van Oekraïne te kunnen verenigen, omdat ze daarmee toegeven dat het lot van Oekraïne niet meer organisch verbonden is met Rusland. Maar als Oekraïne als een onafhankelijke staat wil overleven, dan zal het meer met Europa moeten samengaan dan met Eurazië. Moet het tot Centraal-Europa behoren, zal het volledig moeten deelnemen aan de NATO en de Europese Unie. Accepteert Rusland deze bindingen, dan legt het zijn beslissing vast om zelf een deel van Europa te worden. Een Russische weigering zou neerkomen op het toe geven dat ze Europa de rug toedraait ten gunste van een Euro-Aziatische identiteit. Het hele punt is; en dat moet men niet

vergeten: Zonder Oekraïne, kan Rusland niet tot Europa behoren, terwijl de Oekraïne zonder Rusland wel deel van Europa kan zijn. Zou Rusland besluiten om de krachten te bundelen met Europa, is het uiteindelijk in zijn eigen belang dat Oekraïne zal worden opgenomen in een groter wordend Europees huis.

179 Het zwarte gat
In feite zou de relatie van Oekraïne met Europa het keerpunt voor Rusland zelf kunnen zijn. Maar dat betekent dat het moment waarop Rusland beslist over zijn relatie met Europa nog niet in zicht is - een besluit in die zin dat de keuze van Oekraïne voor Europa ook Rusland tot een beslissing beweegt over hoe het verder moet gaan: of zij wil een deel van Europa zijn of een Euro-Aziatische buitenstaander worden, die in wezen noch bij Europa hoort noch bij Azië, en zichzelf in de conflicten met het Nabije Buitenland niet meer herkent. Het is te hopen dat er een coöperatieve verstandhouding tussen een uitdijend Europa en Rusland niet bij officiële bilaterale contacten ophouden, maar zich meer tot organische en verbindende vormen van economische en politieke samenwerking ontwikkelen met een echt veiligheidspartnerschap. Zo kan Rusland in de loop van de eerste twee decennia van de 21-ste eeuw toenemend een integraal deel van Europa worden, die niet alleen Oekraïne maar ook de Oeral omvat en zelfs overstijgt. Een verbinding of zelfs een vorm van lidmaatschap voor Rusland van de Europese en transatlantische structuren zouden drie landen in de Kaukasus (Georgië, Armenië en Azerbeidzjan) die over een band met Europa twijfelen, de deuren naar een kandidaatschap openen. Hoe snel dit proces zal gaan is niet te voorspellen, maar één ding is zeker: Het zal versnellen als er een geopolitieke context wordt gecreëerd die Rusland in die richting drijft, en tegelijkertijd andere verleidingen uitsluit. Hoe sneller Rusland zich naar Europa beweegt, hoe sneller het zwarte gat in het centrum van Eurazië zich zal vullen met een samenlevingen die steeds meer moderne en democratische eigenschappen krijgt.

180 Het Grote Schaakbord
In feite is het dilemma voor Rusland niet meer dan het maken van een geopolitieke keuze, want eigenlijk is het een kwestie van overleven.